

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Дипломна робота бакалавра

з теми:

**«ЕМІГРАЦІЯ З ГАЛИЧНИНИ ТА БУКОВИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ»**

Виконала: студентка 4 курсу,
Ist1-B16 групи
спеціальності 014.03. Середня освіта
(Історія)
Чижевська Ганна Ігорівна

Науковий керівник: Заводовський
Анатолій Анатолійович, кандидат
історичних наук, доцент кафедри
історії України

Рецензент

Кам'янець-Подільський-2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	7
РОЗДІЛ 2. ПРИЧИНИ ТА ОБСТАВИНИ ЕМІГРАЦІЇ З НАДНІПРЯНЩИНИ ТА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ.	
2.1. Наддніпрянська еміграція	19
2.2. Еміграція з західної України	21
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОНОМ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	
3.1 Суспільно-політичне життя та діяльність українських студентів-емігрантів	29
3.2 Культурно-просвітня праця українців за межами країни	37
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	51
ДОДАТКИ	61

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

УМСА – Місія Методистів Студентського Допомогового Фонду.

ЗУНР – Західна Українська Народна Республіка

НАСУС – Національний Союз українських студентів.

УАГ – Українська Академічна Громада.

УВУ – Український Вільний Університет.

УНІ– Український науковий інститут.

УНС – Український Народний Союз.

УЦК – Український центральний комітет.

ЦЕДУС – Центр допомоги українському студентству.

.

ВСТУП

Еміграція як явище, спричинене соціально-економічними і політичними обставинами, належить до особливого виду переміщення людей. З кінця XIX ст. в Європі вона найбільше охопила так звані недержавні народи, зокрема Російської та Австро-Угорської імперій. Еміграційні потоки спрямовувалися передусім до США, Канади і країн Латинської Америки. В результаті за океаном виникли значні осередки українців, поляків, євреїв та представників інших національностей.

Інтенсивними міграційні рухи були в роки Першої світової війни. Найбільшою за обсягом і чисельністю є міжвоєнна українська політична еміграція яка стала закономірним наслідком поразки визвольної боротьби 1917-1920 рр. Вона включала десятки тисяч людей, які територіально представляли всі українські землі, а соціально – всі основні тодішні соціальні стани та групи населення України. Головними країнами перебування українських емігрантів після еміграції початку 20-х років стали Чехословаччина, Польща, Франція та Німеччина. “Периферійні” осідки міграції знаходилися на території Румунії, Австрії, Югославії, Туреччини тощо.

Актуальність дослідження визначається тим що , упродовж XX століття українці доклали чимало зусиль для того, щоб Україна як держава ствердилася у світовому співтоваристві. Переломним періодом у розвитку українського руху стала перша світова війна та Українська революція.

Ці події спричинили чисельну еміграцію національно-свідомих українців серед яких були політичні діячі, науковці, вояки, студенти що брали безпосередню участь в боротьбі за свободу і незалежність України.

У розгляді процесу еміграції з України також виникає чимало непростих питань. Засадничими з них є: чи вважати синів і дочок, які облишили рідний край з тих чи інших обставин, частиною українського народу, чи вже частиною етносу обраної батьківщини? Якщо визнавати емігрантів інтегральною частиною нової країни-реципієнта, то від якого рубежу? З моменту одержання тамтешнього

громадянства? Чи є вирішальним для визначення приналежності до народу факт народження в родині іммігрантів у новонадбаній країні?

Тож всебічне вивчення даної “спадкової” проблеми дозволяє з’ясувати одну із важливих сторінок вітчизняної історії. Тим більше, що у радянські часи ця тема висвітлювалася однобоко і упереджено. Особливо під грифом секретності було висвітлення причин еміграції.

Дослідження цієї проблематики актуальне і в контексті загальної зацікавленості з 90-х років ХХ ст. історією окремих регіонів не тільки істориків України, а й дослідників інших країн: Австрії, Румунії, Німеччини, Польщі, які нерідко є вихідцями чи спадкоємцями різних етносів західноукраїнських чи наддніпрянських земель, які після 1939 р. величезна доля опинилися у цих країнах.

У науково-дослідних центрах українознавства у багатьох країнах, тема еміграції з України поряд з іншою тематикою, займає помітне місце.

Об’єктом дослідження є еміграційний процес з Наддніпрянщини та Західної України у міжвоєнний період 1917-1939 рр.

Предметом дослідження стали причини, форми, напрями, масштаби і наслідки еміграції з українських земель у зазначений період.

Мета дослідження полягає у комплексному науковому аналізі й оцінці еміграції в українських землях у міжвоєнний період.

Відповідно до мети в роботі ставляться такі **завдання**:

- проаналізувати комплекс джерел та історичної літератури і визначити ступінь дослідження даної тематики та їх репрезентативність;
- з’ясувати причини та обставини еміграції з різних регіонів України;
- показати процес зародження, хід і масштаби еміграційних процесів, а також напрями еміграції з України;
- виявити загальні закономірності і виокремити певні особливості еміграційних процесів в різних українських регіонах;
- з’ясувати політичні погляди і переконання представників різних поколінь української політичної еміграції;
- дослідити суспільно-політичну та культурно-просвітницьку діяльність

емігрантів за кордоном;

– дослідити значення і наслідки еміграції з українських земель у першій половині ХХ століття.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з кінця ХІХ ст., тобто з початку розгортання масової політичної еміграції і до початку Другої світової війни 1939 року.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Наддніпрянщини та Західної України.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять універсальні принципи історичної науки об'єктивність та історизм, які вимагають неупередженого аналізу подій, фактів і явищ відповідно до умов конкретної історичної епохи, коли вони відбувалися.

У процесі дослідження застосовувалися як загальнонаукові дослідницькі методи (аналізу і синтезу, індукції і дедукції), так і спеціальні, що використовуються в історичній науці: проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, статистичний та системно-структурний..

Наукова новизна дослідження визначається постановкою теми і завданнями дослідження, а також комплексністю дослідження усіх форм еміграційних рухів у різних українських регіонах.

Практичне значення одержання результатів полягає в тому, що отримані результати і висновки можуть бути використані при підготовці спецкурсів з цієї тематики, викладанні вітчизняної історії та історичного краєзнавства у загальноосвітніх школах та вищих навчальних закладах, оформленні музейних експозицій, і при налагодженні зв'язків з українською діаспорою.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження й складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Розвиток суспільно-політичних процесів у Європі на початку ХХ ст. призвів до глибоких геополітичних змін, поклавши початок пошуку більш досконалих моделей соціально-економічного та політичного устроїв. Це було особливо актуальним з огляду на те, що перша світова війна, революції та локальні збройні конфлікти виснажили економічний та людський потенціал континенту. До того ж на карті Європи з'явилася низка незалежних держав, серед яких була й Україна.

Наслідки революцій і воєн та поразка визвольних змагань виявилися для України дуже згубними. Одним з найтяжчих стало масове насильницьке переміщення української людності на територію країн-сусідів. Поза межами України опинилися люди із усіх її регіонів, що в підсумку й породило проблему української міжвоєнної еміграції.

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття еміграція з України значною мірою обумовлювалася соціально-економічними і політичними відносинами в країні та еміграційною політикою уряду, в якій найвагомішу роль відігравав національний фактор. Але вирішальну роль відіграла перша світова війна, яка штовхнула чимало населення України до масового виїзду за кордон.

Найбільш строкатою за своїм складом була Наддніпрянська еміграція. Вона різнилася щодо матеріального та інтелектуального стану, щодо поглядів на громадські справи і навіть політичні, хоча здебільшого це були соціалісти. Однак, ця розмаїтність серед емігрантів не виходила за межі однієї спільної ідеї – ідеї української державності, одного спільного прагнення – відновлення суверенної держави. Якщо причиною залишення ними рідного краю й перебування на чужині стала поразка визвольних змагань то українські біженці були політичними емігрантами – подальше перебування в краю загрожувало їм репресіями та навіть смертною розправою з боку політичних суперників.

Досить складними для української еміграції були питання правового становища. Існували певні відмінності в залежності від країни перебування, але скрізь українські емігранти зазнавали правових обмежень.

Міжвоєнна українська еміграція була досить численною і соціально неоднорідною, репрезентувала собою всі українські землі. Переважну більшість емігрантів становила молодь. Перший час українська еміграція перебувала в особливо складних морально-психологічних і матеріально-побутових умовах. Наведені в кваліфікаційній роботі дані свідчать про значний відсоток інтелігенції серед українських емігрантів. Саме вона, інтелігенція, визначала значною мірою соціокультурні характеристики української еміграції. В інонаціональне середовище вона принесла з собою організаційні форми політичної, громадської й культурно-освітньої діяльності, інерційно продовжуючи політичну боротьбу і державотворчу діяльність. Поступово інтелектуальний потенціал емігрантських політичних організацій і об'єднань остаточно перемістився з площини політичної в площину наукову, культурно-просвітницьку, викликавши до життя численні центри, установи та організації відповідного спрямування.

Проти першої хвилі еміграції освітній рівень тих, хто виїхав за кордон у період між двома світовими війнами, був значно вищим. Завдяки цьому вони могли швидше адаптуватися в новому соціокультурному середовищі, стати повноцінними громадянами країн в'їзду. Це стосувалося й українських політичних емігрантів.

Незважаючи на те, що початково вони не мали наміру довго затримуватися за кордоном, реальна ситуація змусила їх переглянути цю настанову й (хоч із запізненням) докладати активних зусиль для інтегрування в суспільства країн осідку. Адже в багатьох випадках йшлося про елементарне біологічне виживання цих людей.

Тож міжвоєнні українські емігранти мимоволі стали одним із джерел формування української діаспори, вплинули на збільшення її чисельності та підвищення її культурно-освітнього рівня й політичної свідомості, спричинилися до поширення ареалів розселення українців у зарубіжному світі.

Громадянська позиція лідерів української еміграції знайшла свій вияв у пошукові нових шляхів та засобів визвольної боротьби, теоретичному обґрунтуванні права України на незалежність. Українські політичні емігранти (як

ті, хто повернувся на батьківщину, так і ті, хто залишався в еміграції) заклали основи відродження народу в організаційній та ідейно-світоглядній площинах. Ідея української незалежної соборної держави була обґрунтована на доктринальному та історико-правовому рівнях. Запропоновано ідейно-програмові засади українського поступу у вигляді консервативно-поступальної думки, сформованої В. Липинським – ідеологом українського монархізму; розвинуто й удосконалено український націоналізм як ідейно-згуртувальну й наступальну ідеологію і тактику (Д. Донцов). Український націонал-комунізм, представлений на еміграції В. Винниченком та його сподвижниками, не здобув підтримки й у другій половині 20-х років вичерпав себе, залишившись у викривлених формах інспірованого більшовиками зміновіхівського руху.

Політико-ідеологічний вибір української провідної верстви у 20-х рр. ХХ ст. формувався під впливом тих політичних, економічних і військових чинників, які супроводжували військову поразку українського національно-визвольного руху у боротьбі з більшовиками. Водночас це була і перемога українського руху: вона породила ідею існування української держави як самостійної й незалежної, ця ідея стала провідною упродовж усього ХХ століття і, навіть, більшовики-переможці змушені були з цим рахуватися, пристосовувати свої дії, виходячи з факту існування Української державності. Всі наступні дії більшовиків у ХХ ст. були спонукально відповідними на виклики, що їх породила Українська революція і продукувала українська політична еміграція, незалежно від того, до якого табору вона в даний час належала.

Лідери української політичної еміграції, усвідомивши свою належність до української спільноти, продовжували відстоювати політичний вибір – існування незалежної української держави; їхні ціннісні орієнтації були спрямовані на збереження етнокультурної спадкоємності, історичної пам'яті та ширення українськості у світі.

Загалом упродовж 20-30-х років ХХ ст. еміграція з Західної України та Наддніпрянщини є вагомим сторінкою в історії краю. Вона зумовила чисельне зростання українських осередків у багатьох країнах й опосередковано сприяла

зміцненню їхньої ролі в господарському і суспільно-політичному житті країн імміграції. Водночас еміграція трагічним чином позначилася на долях багатьох десятків тисяч людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані документи і матеріали

1. За Україну: Подорож Вельможного Пана Гетьманича Данила Скоропадського до Злучених Держав Америки й Канади. Осінь 1937 – весна 1938 / Уложив Іван Ісаїв. – Едмонтон, Альберта, 1938.
2. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – Київ-Чернівці: Книги-XXI, 2008. – 1100 с.
3. Історія української еміграції: Матеріали до спецкурсу // Укл.О.Д. Зубалій, Б.Д.Лановик, М.В.Траф'як, Г.М.Жук. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 96.
4. Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 928 с.
5. Лист С.Тимошенка В. Садовському про політичну ситуацію і необхідність відсторонення від влади С. Петлюри // Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С. 115.
6. Звернення Українського національного союзу до української еміграції із закликом об'єднатися навколо національної ідеї з метою досягнення незалежності України// Українська політична еміграція 1919 1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське вид-во, 2008. –С 121-123.
7. Лист В. Винниченка М. Галагану про його ставлення до заяви українських політичних діячів та питання визнання радянської України // Українська політична еміграція 1919 1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С. 115-116.
8. Постанови Конгресу українських парламентарів у Відні про поточну і політичну ситуацію та права України на самостійне існування // Українська політична еміграція 1919 1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С 118-120

9. Резолюція Конгресу українського студентства західних земель України та еміграції щодо тактики студентства в громадському і студентському житті українства // Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – С 124-125.
10. Хрестоматія з історії України: [посібник для вчителів] / В. І. Червінський, В. Є. Кругляков, В. В. Пилипенко та ін.; за ред. В. І. Червінського. – К.: Вежа, 1996. – 325 с.
11. Чумер В. Спомини про переживання перших українських переселенців в Канаді 1892-1942 / Василь А. Чумер. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/memuari/1158-chumer-v-spomini-pro-perezhivannya-pershih-ukrayinskih-pereselentsiv-v-kanadi-1892-1942/>

Наукові видання, монографії, статті

12. Балабан Р. Українці Канади: громадсько-політичні організації / Р. Балабан // Нова політика. – 1996. – №4. – С.42-44.
13. Борисенко В. Й. Курс української історії: З найдавніших часів до ХХ століття: [навч. посібник] / В. Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1996. – 616 с.
14. Ботушанський В. З історії церковно-релігійного життя буковинських переселенців у перший період заокеанської еміграції (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). / Василь Ботушанський, Галина Чайка// Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. На пошану професора В.П. Газіна. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т. 17– С. 290 – С. 292-304.
15. Брук С. И. Численность и расселение украинского этноса в XVIII – XX в. / С. И. Брук, В. М. Кабузан // Советская этнография. – 1981. – № 5. – С. 15 – 31.
16. Василевська Л. Українська діаспора в Польщі / Л. Василевська // Укр. іст. журн. – 1992. – № 10. – С. 54-62.
17. Верига В. Нариси з історії України (кінець ХVІІІ - початок ХХ ст.) / Василь Верига. – Львів : Світ, 1996. – 446 с.
18. Верига В. До початків українознавчих студій у Канаді / В. Верига // Слово і час. – 1994. – № 9-10. – С. 60-64.

19. Войтенко О. Літопис українського життя в Канаді / О. Войтенко – Вінніпег. – Т.3 – 1965. – 303 с.
20. Галич В. Розміщення української імміграції в злучених державах. Пропам'ятна книга, видана з нагоди сорокалітнього ювілею Українського Народного Союзу. – Джерзі Ситі, Нью Джерзі: Накладом Українського Народного Союзу, 1936. – **122-127 с.**
21. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. : [навч. посібник для учнів гуманіст. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів] / Ярослав Грицак. – К. : Генеза, 2000. – 360 с.
22. Докашенко Г. П. Міжнародні зв'язки України в доробку сучасних вітчизняних істориків / Галина Докашенко // Укр. іст. журн. – 2005. – № 5. – С. 166-174.
23. Етно-національні процеси в Україні: історія та сучасність / [О. Б. Бернштейн, Н. А. Зиневич, В. Т. Зінич та ін.] ; за ред В. І. Наулка. – К : Гол. спеціалз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – 424 с.
24. Ефименко А.Я. История украинского народа / А. Я. Єфименко. – К.: Либідь, 1990. – 345 с.
25. Євтух В. Б. Українська діаспора: шляхи формування та сучасні процеси / В. Б. Євтух // Український географічний журнал. – 1993. № 1. – С. 53-57.
26. Євтух В.Б., Ковальчук О.О. Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблеми // Український історичний журнал. – 1991. – № 9. – С. 42-50.
27. Ємець Т. Розселення українців у XX ст. / Т. Ємець // Вісник Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка. Українознавство. – 2001. – Вип.5. – С.52-56.
28. Заставний Ф. Д. Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах. – Львів: Світ, 1991. – 119с .
29. Животко А. Історія української преси /А. Животко. – Мюнхен, 1989–1990 ; К. :Наша культура і наука, 1999. – 368 с.

30. Западные окраины Российской империи / [Бережная М. А., Будницкий О. В., Долбилов М. Д. и др.]. – М. : Новое литературное обозрение, 2007. – 608 с.
31. Заставний Ф. Д. Українська діаспора. Розселення українців у зарубіжних країнах / Федір Заставний. – Львів : Світ, 1991. – 119 с.
32. Ігнатов В.О. Економічні мотиви української еміграції (у світлі минулого і сучасного) / В. О. Ігнатов, В. М. Школьник //Трибуна. – 1990. – №12. – С. 3-1
33. Ільницький М. М. Леонід Білецький – історик українського літературознавства / М. Ільницький // Білецький Л. Основи української літературно-наукової критики // К: «Либідь», 1998. – С. 7-26.
34. Історія України / [В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін.] ; під ред. В. А. Смолія. – К. : Альтернативи, 1997. – 416 с.
35. Історія України / [відп. ред. Ю. Сливка; керівник авт. кол. Ю. Зайцев]. – [вид. 4-те]. – Львів : Світ, 2003. – 520 с.
36. Історія українського селянства. Нариси : [в 2-х т.] Т. 1 / [Андрощук О. В., Баран В. К., Блануца А. В. та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : Наук. Думка, 2006. – 631 с.
37. Кабузан В. М. Украинцы в мире: динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII века – 1989 год: формирование этнических и политических границ украинского этноса / В. М. Кабузан ; Ин-т рос. истории РАН. – М.: Наука, 2006. – 658 с.
38. Каневская Г. И. Классовые основы эмиграционного законодательства Австралийского Союза (1901 –1939 гг.). / Г. И. Каневская // XVIII научная конференция по изучению Австралии и Океании. Тезисы докладов. М., 1987. – 168 с.
39. Качараба С. П. Еміграція з західної України, 1919–1939 / С. П. Качараба. – Л. : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2003. – 415 с.
40. Качараба С. П. Трудова еміграція з Західної України: історіографія проблеми / С. П. Качараба // Міжнародні зв'язки: наукові пошуки та знахідки. – Київ, 2004. – Вип. 13. – С. 328–337.

41. Качараба С. П. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини 1 1890-1914 рр. / Степан Качараба, Микола Рожик. – Львів : Б.в., 1995. – 124 с.
42. Колянчук Олександр Миколайович. Українська військова еміграція у Польщі (1920-1939) : дис... канд. іст. наук: 20.02.22 / Державний ун-т "Львівська політехніка". – Л., 2000. – 204 с.
43. Колянчук О. М. Увічнення нескорених: Українські військові меморіали 20-30-х рр. ХХ ст. у Польщі / О. М. Колянчук ; наук. ред.: М. Р. Литвин . – Львів : НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2003 . – 244 с. : 8 л. іл.
44. Крип'якевич І. П. Історія України / І. П. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 560 с.
45. Куропатський М. Історичний шлях українців в Америці / М. Куропатський // Берегиня. – 2000. – №2. – С. 38-46.
46. Куропатський М. Історичні шляхи українців в Європі / М. Куропатський // Берегиня. – 2001. – № 2. – С.75- 81.
47. Литвин В. М. Історія України: в 3-х т. Т. II: Кінець XVIII – початок ХХ ст. / В. М. Литвин. – К. : ВД “Альтернативи”, 2005. – 760 с.
48. Литвин С. Симон Петлюра й українська еміграція. Історіографія проблеми / С. Литвин // Науковий Вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – № 1 – С. 167–175.
49. Малиновська О. Україна і світ: Характер і напрямки еміграцій / О. Малиновська // Відродження. – 1999. – № 3. – С.13-17.
50. Марунчак М. Г. Історія українців Канади / М. Г. Марунчак : В 2 т. – 2-е вид. – Вінніпег : Накладом Укр. Вільної Акад. Наук в Канаді, 1991. – Т.1. – 1991. – 464 с.
51. Марунчак М. Г. Історія українців Канади / М. Г. Марунчак : В 2 т. – 2 – е вид. – Вінніпег : Накладом Укр. Вільної Акад. Наук в Канаді, 1991. – Т.2. – 1991. – 512 с.
52. Маруняк В. О. Бойків – організатор українського життя у Франції / В. О. Маруняк. – Париж, 1986. . –**90-94 с.**

53. Мишуга Лука. Як формувався світогляд українського емігранта в Америці / Лука Мишуга // Пропам'ятна книга, видана з нагоди сорокалітнього ювілею Українського Народного Союзу. – Джерзі Ситі, Нью-Джерзі: Накладом Українського Народного Союзу, 1936. – 168-173 с
54. Наріжний С. «Українська еміграція » культурна праця української еміграції між двома світовими війнами : Частина Перша між двома світовими війнами / С .Наріжний. – Прага, 1942. – 609 с.
55. Наулко В. И. Численность и территориальное расселение украинцев в XVIII – XX вв. / В. И. Наулко // Украинцы. – М. : Наука, 2000. – С. 71-80.
56. Нечитайло В. В. Українське селянство: важкий шлях до волі / В. В. Нечитайло. – Кам'янець-Подільський : Апостроф, 1995. – 191 с.
57. Осадчук Б. Українська Швейцарія / Б. Осадчук // Всесвіт. – 1994. – №2. – С. 170 - 171.
58. Павленко Микола Ілліч. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.): Дис... д-ра іст. наук: 07.00.02 / НАН України; Інститут історії України. - К., 1999. – 402 с.
59. Пазуняк Н. Українці на Балканському півострові (діаспора) / Н. Пазуняк // Українське слово. – 1995. – 27 квітня. – С. 12 - 14.
60. Петровський В. В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В. В. Петровський, Л. О. Радченко, В. І. Семененко. – [вид. 2-ге, випр. та доп.] – Х. : ВД “ШКОЛА”, 2008. – 608 с.
61. Піддубний Г. Українські робітники в Австралії / Г. Піддубник // Західна Україна. – 1930. – № 7 – 8. – С. 101-107.
- 61 а. Піскун В. М. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття): Монографія / В. М. Піскун. – К.:МП „Леся”, 2006. – 672 с.
62. Політична історія України. ХХ століття: Українці за межами УРСР (1918–1940). – К. : Либідь, 2003. – 720 с.

63. Полонська-Василенко Н. Історія України: [у 2-х т.] /Т. 2: Від середини XVII століття до 1923 року / Наталя Полонська-Василенко – [2-е видання]. – К. : Либідь, 1993. – 560 с.
64. Полонська-Василенко Н. Історія України: [у 2-х т.] /Т. 2: Від середини XVII століття до 1923 року / Наталя Полонська-Василенко – [2-е видання]. – К. : Либідь, 1993. – 560 с.
65. Рибалка І. К. Історія України / І. К. Рибалка. Частина 2: Від початку XIX ст. до лютого 1917 року : [підр. для іст. фак. вищих навч. закладів]. – К. : Основа, 1997. – 480 с.
66. Рогожа М. М. Цілісність українського культурного простору: культура діаспори / М. М. Рогожа // Культурологія: теорія та історія культури: навч. посіб. Видання 2-ге, перероб. та доп. [за ред. І. І. Тюрменко]. – К: ЦУЛ, 2005. – С. 348–356.
67. Савчук С. Історія Української Греко-православної Церкви в Канаді: Т.2. Період відродження ідеї існування українських греко-православних церков в Канаді. / С. Савчук, Ю. Мулик. – Вінніпег: Еллезія, 1985. – 784 с.
68. Сарбей В. Г. Національне відродження України / В. Г. Сарбей. – К. : Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 336 с.
69. Соловей О. Наслідки перебування Волині під владою тоталітарних режимів (1921–1939 рр.) / О. Соловей // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Зб. наук. пр. – Київ: Інститут історії України НАНУ, 2002. – Вип. 5. – С. 171–184.
70. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921–1924 рр.) / І. Срібняк. – К. : Дніпро, 1997. – 187 с..
71. Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.) / І. Срібняк. – К. : Дніпро, 2000. – 280 с.
72. Субтельний О. Україна. Історія / Орест Субтельний. – К. : Либідь, 1993. – 720 с.

73. Трощинський В. В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. В. Трощинський. – НАН України. Ін-т соціології: [відп. ред. В.Б. Євнух]. – Київ: Інтел. 1994. – 260 с.
74. Трощинський В. Еміграція між двома світовими війнами / В. Трощинський // Віче. – 1997. – №2. – С.121-126.
75. Трощинський В., Шевченко А. Українці в світі / В. Трощинський / Україна крізь віки. – Т.15 – К. : Видавничий дім “Альтернативи”, 2001 – 142 с.
76. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків : До 100-річчя прибуття перших укр. поселенців до Канади: Збірник – К.: Дніпро, 1990. – 230, с.
77. Українська еміграція: історія і сучасність. – Л. : Світ, 1992 – 384 с.
78. Чайка Г. Буковинські емігранти на шляху до Америки (кінець XIX – початок XX ст.) / Галина Чайка// Буковина: історичні та етнокультурні студії. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції „Кайндлівські читання”, 16-17 травня 2007 р. – Чернівці: Прут, 2007. Частина 2. – С. 48 – 52.
79. Чайка Г. До питання про еміграцію з Буковини в Аргентину /Галина Чайка // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці: Рута, 2006. – Вип. 323 – 324. – С. 111 – 194.
80. Футала В.П. Українська державно-політична еміграція в Польщі (1920 - 1930-ті рр.): сучасні дослідження та інтерпретація / В.П. Футала // Держава та армія. – Л. : Вид-во Нац. ун-т "Львів. політехніка", 2008. – С. 124-128.
81. Чубіна Т. Д. Українська діаспора: поняття, класифікація, перспективи розвитку / Т. Д. Чубіна. – Режим доступу до журн.: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2009/Istoria/53701.doc.htm
82. Шлепаков А.М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX – поч. XX ст.) / А. М. Шлепаков – К.: б.м, 1960. – 328 с.
83. Ювілейний збірник Української Вільної Академії Наук в Канаді / The Jubilee Collection of the Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada [укл. О.В.Герус, О.Баран, Я.Розумний]. – Вінніпег; Манітоба: Вид-во УВАН, 1976. – 657 с.

84. Яворська В. Історичний огляд міграційних процесів в Україні // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис / В. Яворська, С. Куделіна. – Тернопіль, 2006. Випуск 2(14). – С.94-110.

Автореферати, дисертації

85. Богуславський О. В. Преса міжвоєнної української еміграції в Європі 1919-1939 рр.: національно-патріотична дискусія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук із соціальних комунікацій: 27.00.04 / Олег Вікторович Богуславський . – Київ, 2008 . – 38 с.

86. Гуцал П. З. Українська еміграція Канади і США та національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914-1923) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гуцал Петро Зеновійович. – Л., 2005. – 222 с.

87. Бублик Т. В. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки ХХ століття : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Бублик Тетяна Вікторівна. – К., 1997. – 178с.

88. Дуднік О. Я. Український студентський рух в еміграції (Центрально-Східна Європа, 20-ті роки ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Дуднік Олександр Якович. – К., 2003. – 238 с.

89. Качараба С. П.. Еміграція з Західної України. 1919-1939: дис. доктора іст. наук: 07.00.02 / Качараба Степан Петрович. – Л., 2003. – 416 с.

90. Козлітін В. Д. Російська та українська еміграція в Югославії (1919 - 1945 рр.) : дис. ... доктора іст. наук: 07.00.02 / Козлітін Володимир Дмитрович. – Х., 1997. – 527 с.

91. Мандрик М. В.. Становлення ідеології інтегрального націоналізму в інтелектуальній спадщині української еміграції (1920-1930 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Мандрик Марія Вікторівна. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – 232арк. – Бібліогр.: арк. 182-232.

92. Мошак Олена Володимирівна. Альтернативні концепції державності в політичній думці української міжвоєнної еміграції в Європі: дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Мошак Олена Володимирівна. – О., 2002. – 187 арк.

- 92 а. Павленко М. І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.) / Павленко Микола Ілліч : дис... доктора іст. наук: 07.00.02 . – К., 1999. – 402 с.
93. Петришин Р. А. Науково-педагогічна діяльність української еміграції в країнах Центральної і Західної Європи (1919-1939 рр.) : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Петришин Роман Андрійович. – Івано-Франківськ, 2007. – 239 арк.
94. Піскун В. М. Українська політична еміграція 20-х років ХХ століття : дис. докт. іст. наук: 07.00.01 / Піскун Валентина Миколаївна. – Київ, 2007. – 458 арк.
95. Портнов А. В. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919- 1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / Портнов Андрій Володимирович. – Л., 2005. – 18 с.
96. Фуртес О. О. Військово-історична проблематика у працях української еміграції 1920-1939 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 “ Історія України ” / Фуртес Олексій Олександрович. – Львів, 2009 . – 20 с.